

Początki fizyki na Uniwersytecie Wrocławskim

Pomysł utworzenia polskiej uczelni we Wrocławiu zrodził się w styczniu 1945 r. w Krakowie w zespole profesorów i docentów lwowskich szkół akademickich pozbawionych swoich macierzystych uczelni i poszukujących dla nich nowej siedziby. W marcu 1945 r. zespół ten jako *Grupa Naukowo-Kulturalna* został włączony do ekipy operacyjnej dra Bolesława Drobnera, pełnomocnika tymczasowej polskiej administracji we Wrocławiu. Grupą kierował delegat rządu, botanik prof. Stanisław Kulczyński, były rektor Uniwersytetu Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie. Czołówka Grupy przybyła do zrujnowanego Wrocławia 9 maja 1945 r., czyli trzy dni po jego zdobyciu przez Armię Czerwoną. Zastępcą delegata był fizyk prof. Stanisław Loria (1883–1958) – studiował on w niemieckim Wrocławiu, po I wojnie Światowej objął w UJK Katedrę Fizyki Teoretycznej, a w 1920 r. Katedrę Fizyki Doświadczalnej. Jest uznawany za założyciela powojennej fizyki wrocławskiej. Wobec całkowitego zniszczenia budynków uniwersyteckich tworzenie uczelni – bez oficjalnej zgody władz – podjęto na terenie niemieckiej politechniki. Dopiero 2 lipca odebrano te niezniszczone budynki od wojsk radzieckich. Prof. Kulczyński został rektorem uczelni o nazwie Uniwersytet i Politechnika we Wrocławiu, a prof. Loria – prorektorem ds. Uniwersytetu.

W zrujnowanym Wrocławiu Stanisław Loria utworzył Zakład Fizyki, w sierpniu 1945 roku przekształcony w Katedrę Fizyki Uniwersytetu i Politechniki. Od 20 sierpnia do grupy fizyków dołączył, jako st. asystent, Roman Stanisław Ingarden (1920–2011), magistrant fizyki na UJ, a przedtem we Lwowie student prof. Lorii. 21 listopada pojawił się kolejny fizyk prof. Henryk Niewodniczański (1900–1968) z Uniwersytetu Stefana Batorego (USB) w Wilnie. Loria i on pracowali niegdyś nad promieniotwórczością pod kierunkiem Ernesta Rutherforda. Przez dwa lata na zajęcia dojeżdżał z Poznania prof. Szczepan Szczeniowski (1898–1979), były profesor UJK i USB, który jednak nie pozostał we Wrocławiu, trapiiony „chorobą ruin” i niepewnością przyszłości. Dwie Katedry Fizyki Doświadczalnej (KFD) borykały się z ogromnymi trudnościami okresu pionierskiego. Gmach fizyki z 1901 roku przy ówczesnej ulicy Kleine Domstrasse na Ostrowie Tumskim leżał w gruzach (dziś stoi tam Dom Jana Pawła II). Ocalałe warsztaty Politechniki uruchamiał pan Frankowski przybyły ze Lwowa z prof. Lorią. Zbrojna straż akademicka chroniła obiekty Grupy (80 budynków) przed szabrownikami i maruderami wojsk niemieckich i radzieckich (Kulak / Pater / Wrzesiński 2002, 203-209).

Po ustaleniach Konferencji Poczdamskiej, 24 sierpnia 1945 r. wydano dekret nowej Rady Ministrów i prezydenta KRN B. Bieruta o powołaniu Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu, co oznaczało przekształcenie dotychczasowych uczelni niemieckich w polskie państwowe szkoły akademickie. Utworzono wówczas Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, który w 1947 roku podzielił się na Wydział Nauk Przyrodniczych oraz Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii. Ten ostatni był wspólną jednostką Uniwersytetu i Politechniki, a pozostał w strukturze UWr do roku 1995.

W kwietniu 1946 r. przyjechał do Wrocławia dr Jan Nikliborc (1902–1991), były adiunkt Politechniki

Lwowskiej; docent we Lwowie w początkowym i końcowym okresie wojny, na Wydziale Chemicznym „Technische Fachkurse” (o profilu politechniki) dawał wykłady z fizyki ogólnej dla polskiej młodzieży. Mianowany zastępcą profesora przejął Katedrę II po prof. Niewodniczańskim, który opuszcza Wrocław, aby kierować badaniami z fizyki doświadczalnej na UJ. W styczniu 1947 r. Katedrę Fizyki Doświadczalnej (KFD) III objął prof. Wacław Szymanowski (1895–1965), ale pozostał tylko do marca 1948 r. Dopiero we wrześniu 1948 r. ta katedra została obsadzona przez, mianowanego zastępcą profesora, dra Jana Wesołowskiego (1902–1982) z Krakowa. Lwowski laborant prof. Loria, Jan Podniało zorganizował Salę Zbiorów Przyrządów i pomagał przy demonstracji zjawisk fizycznych na wykładach. W latach 1945–47 formalnie istniała Katedra Fizyki Teoretycznej, ale pozostawała nieobsadzona. W roku 1947 opiekunem Katedry został prof. Loria, a jedynym jej pracownikiem był mgr Roman S. Ingarden. Wreszcie w 1949 r. Ingarden po uzyskaniu doktoratu na UW otrzymał stanowisko zastępcy profesora i objął kierownictwo Katedry Fizyki Teoretycznej. W czerwcu 1950 r. Rada Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii połączyła trzy katedry doświadczalne w jedną Katedrę Fizyki Doświadczalnej. Podobizny wrocławskich pionierów fizyki przedstawia Ryc. 1.

1 września 1951 roku nastąpiło rozdzielenie Uniwersytetu Wrocławskiego i Politechniki Wrocławskiej. Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii znalazł się na Uniwersytecie. W tym samym roku prof. Loria przeniósł się do Uniwersytetu w Poznaniu, a kierownikiem Katedry Fizyki Doświadczalnej został prof. ndzw. dr hab. Jan Nikliborc. Mniej więcej w tym czasie wyodrębniła się Akademia Medyczna i Wyższa Szkoła Rolnicza. Katedry Fizyki Doświadczalnej i Teoretycznej obsługiwały wszystkie uczelnie potrzebujące nauczania tego przedmiotu. Po jakimś czasie Politechnika utworzyła na Wydziale Łączności własną katedrę fizyki kierowaną przez mgra Hieronima Cygana. W 1953 r. jej kierowanie przejął mgr inż. Zygmunt Bodnar (1907–1992) pochodzący z UJK we Lwowie. Również nowe uczelnie stopniowo tworzyły swoje katedry fizyki.

Nowy impuls uniwersyteckiej fizyce nadał przyjazd w 1952 r. doc. Jana Rzewuskiego (1916–1994) z Torunia oraz w 1953 r. prof. Mariana Günthera. Jan Rzewuski objął kierowanie Katedrą Fizyki Teoretycznej, która poza nim obejmowała wtedy pięć osób: Roman S. Ingarden, Jan Łopuszański, Zygmunt Galasiewicz, Władysława Szczurówna (później Nawrocka) i Andrzej Pawlikowski. W 1957 roku nastąpiło przejście fizyków uniwersyteckich z budynków Politechniki do pomieszczeń zwolnionych przez Komitet Wojewódzki PZPR (wejście na tyłach budynku przy ul. W. Cybulskiego 36, przy skwerku z okazałym kasztanem). Pozwoliło to na pracę w większej skali teoretykom i doświadczalnikom z własnym już warsztatem mechanicznym i szklarskim.

Bernard Jancewicz i Stanisław Surma